

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

...А вони хрестили дитину.

Хата гойдалася від гримотіння страшних вибухів. Сама твердиня Бога лежала перед їх похололими душами, розторощена й обернена в руїни. Недавнє струнке чудо архітектури Растреллі, вищирилася вона проваллями й хаосом брил, перемішаних із кістями, зяяла, й димилась, і сходила чадом. Прибіжище душ людських, символ могутности й святости, «неспальної купини»¹, непорушної сили й вічного покою, надія й підпора всіх страждених і обтяжених — ця, як і інші, й інші, сходячи чадом, оберталась у прах.

В апокаліптичному гуркоті чорної цієї доби відчаю, що для багатьох була напропороченим біблійним кінцем світу, зруйновані й спустошені самі, як і все навколо, вони п'ялися над безоднею, й заливали її п'янкою трутою, й гатили її піснями, й засипали її зухвалим, блюзнірським, одчайдушним сміхом, щоб не завити раптом

¹ Неспалима купина (старосл.) — видиво Мойсея, якому Бог явився у вигляді тернового куща, що горів, та не згорав: символ духовного ідеалу, зразка, еталону, духовних цінностей. (християнської) віри, церкви.

у чорну безвість, як первісні вовчі душі на холодний місяць. Вони співали над чорним хаосом, над проваллям жаху, здичавіння, жорстокости й смерти, щоб не вибухнути раптом пекучими слізьми безнадії, тягучим криком загубленого, руїнами заваленого, безпритульного, до краю осамітненого людського серця...

Максим, господар дому цього й батько дитини цієї, сидів біля столу і, замість бавити й припрошувати гостей, дивився задумливо на пляшки, а вухом услухався десь поза стіну — туди, на вулицю, в світ, що глухо гомонів. Дивився й нічого не бачив — усе зливалося в одному сліпучому образі, немовби хтось крутив фільм, спроектований на сліпучий екран, і зупинився саме на цьому місці...

...Син сонячного Палермо чи, може, Венеції — син далекої легендарної Італії, витиснутий геть із колони, що котилася бруком і в якій він ішов автоматично, — обвів сонце, й увесь світ, і це чуже, незнайоме місто невидючими очима й опустився на парапет. Він дотягся до нього, до парапету при бульварі, як сомнамбула¹, тягнувши рушничку за багнет по розквашеній, перемішаній із снігом грязюці, й опустився на лату того парапету — напівпритомний, до кінця виснажений. Широко витріщеними й невидючими очима він дивився просто перед себе й мотав головою; порепані уста його обкипіли кров'ю; мотав головою й зрідка висував язик, і смужка крові гойдалася, звисаючи з порепаних уст...

А проти нього став товариш його вірний, теж безмежно виснажений, але ще притомний, і, вибиваючись із решток сил, поривав свого друга туди, вперед, до Вітчизни, — туди, куди вони всі йдуть, падаючи й знову встаючи.

¹ Сомнамбула — лунатик.

— Аванті!.. Аванті!!² — повторяв він уперто, з тихим одчаєм. Він сам спирався на рушничку й хилився, як билина на вітрі, що ось-ось упаде.

— Аванті!..

Він благав, наказував, кипів злістю й слезами, вабив, просив:

— Аванті!..

Але друг його лише мотав головою, облизуючи криваві уста. Він навряд чи чув будь-що. Вже готовий. Він отак пройшов через міста й села України, незнаної й теж легендарної для нього землі, але вже до Італії, до свого прекрасного Палермо, мабуть, не дійде.

А над усім — сонце.

А по розквашеній багнюці, проходячи наскрізь місто, мимо бульвару сунеться безкрая лавина таких самих приречених — друзів і товаришів. Вони хитаються, але ще повзуть тупо й автоматично, як мовчазна й велика сіра отара. То відступає змучена й до краю пригноблена, побита морозами, тифом і жахом італійська армія.

— Аванті!.. — вибивається з сил вірний камрад³ над конаючим другом. — Аванті!..

Ось цей образ стоїть в очах Максима й ніяк не може погаснути. Перед очима сіре обличчя й мотається кривава смужка, а в вухах жалібний клич: «Аванті!..». Двоє людей, забутих усіма й нікому непотрібних, серед чужого міста намагаються перемогти агонію, з останніх сил балансуючи над прірвою загибелі...

Власне, намагається перемогти один, а другий уже готовий — лише непритомно мотає головою, переступивши вже однією ногою демаркаційну лінію між буттям і небуттям, між світлом і тьмою. В голосі його

² Аванті (італ.) — вперед.

³ Камрад (нім.) — товариш.

друга відчувається здавлене ридання, що ось-ось може прорватися непоправно й безнадійно зливою сліз — чоловічих сліз, риданням людини, що зривається в чорне провалля...

Тоді до них підійшов третій. Він увесь час стояв осторонь і спостерігав цю сцену. В ватяній куфайці, в розхристаній сорочці, взутий у ганчір'яні бурки зі старими калошами поверх, цей третій підійшов поволі й став перед двома, широко й твердо розставивши ноги в сніговій грязюці, — син цього міста й цієї землі. Стояв і похмуро дивився на того, що мотав головою. А тоді вийняв пляшку з шкіряної торби, яку тримав під пахвою, відкоркував її й простяг тому непритомному — простяг до самих уст.

— Пий!.. — промовив чужою для італійця мовою. Але той тільки відвернувся від перешкоди, що торкнулася уст, і далі мляво мотав головою. Тоді третій наблизився щільно, взяв дебелою рукою італійця за голову, притиснув її до себе, розчепив йому силоміць зуби й уставив пляшку в уста. Дав йому ковтнути раз... удруге... втретє... А тоді пустив.

Кривава смужка обірвалася, лишившись на пляшці. Непритомний син легендарної Італії заморгав очима, в яких зажеврила іскра свідомості, іскра життя... Глибоко-глибоко зітхнув, поволі витер уста рукою і подивився на свого камрада й на невідомого чужинця...

— Аванті!! Аванті!!.. — загукав шалено його камрад, як то гукають на коня, що почав зводитись, щоб не дати йому знову впасти. — Аванті!!!

— Та-ак... — задумано повторив третій, — аванті, брат! Він знав це знамените слово й повторив його з притиском, услухаючись у його таємничий, могутній зміст, якийсь особливий у його власних устах:

— Аванті!!

Нещасний помалу слухняно звівся на ноги й, хитаючись, обіперся на плече друга.

А друг хапав невідомого чужинця за поли, дивився в його очі своїми очима, повними сліз... чоловічих сліз!.. І, не знайшовши, що сказати, пролебедів ламаною мовою:

— Ми з Палермо... З Палермо!.. — І раптом, не маючи чим винагородити, схопив за руку й потряс її з усієї сили, вигукуючи:

— Евіва!.. Евіва Україна!!

А далі, боячись, щоб його друг не впав на парпет, заметушився, вкладаючи його руку на своїй шії.

Похитуючись і тримаючись один за одного, вони пішли. Власне, один поволік другого.

А третій лишився. Нахмурений, він стояв і замислено дивився услід тим двом смішним «мушкетерам», поки вони не згубилися в сірій лавині. Під пахвою тримав шкіряну торбу з пляшками горілки, що він їх роздобув і ніс на хрестини. Туди він поклав знову й ту, з якої пив італієць. «Бач! — похопився був, — треба ж було віддати їм її зовсім!» Та вже пізно. Добрі думки приходять пізно.

Цей третій — це був він, Максим. І це було сьогодні вранці.

Тепер та пляшка стоїть ось посеред столу в числі інших, і трішки крові прикипіло на її шийці. Максим зразу так і не обтер її, забув. Пізніше тієї крові теж ніхто не обтер, хоч Соломон, який випадково спостерігав усе віддалік, розказав, як то Максим напував з неї бідолашного італійця, що «йде, але навряд чи вже дійде до своєї Італії». І тепер пляшка так і стоїть незаймана. Звичайно, дійде й до неї черга, вип'ють і її, незалежно від того, що там з нею трапилось. А може, вип'ють і за здоров'я чужинця. Може, вона якраз і чекає на це, стовбичачи посеред столу.

«Аванті!» — посміхнувся Максим, замикаючи коло думок і відповідаючи сам собі на якісь свої тяжкі вагання. І зітхнув, зринаючи з глибокого виру душі на гамірну поверхню. Закурив.

— Що? — спитав Соломон.

— Все в порядку, професоре! Пийте...

Соломон не повторив запитання. Сам пригнічений, заглиблений у себе і водночас напружений, як натягнута струна, він, доктор філософії й професор діямату, глушив горілку чи горілкою глушив власну душу й власну голову, і був червоний, і був на вигляд байдужий до всього світу, крім якоїсь веремії в собі. Як завжди, хміль його з вигляду не брав, але знати було, що, не як завжди, він тепер тратив рівновагу. Десь, певно, відчував, що зірвався й кудись непоправно летить, і хоч намагався ту рівновагу відновити, та вона явно відновитись не давалася.

Знавши його добре, Максим бачив, що професор хлюбає не горілку сьогодні, а щось інше, далєбі — терпку отруту жаху й безнадії, але нічого не сказав. Оглянув поле бою, головним плацдармом якого був стіл, побоевище людського серця з усіма темними силами — з тривогою, турботами, жалем, нудьгою смертельною, злиднями, самотністю, а головне — з жахом безвихіддя й смерті, — побоевище й арена пориву до життя й радісного цвітіння, що мерехтіло, як недосяжна вже для присутніх тут мрія. Озброєні батареями пляшок горілки, дзбанами квасу і варенухи та горами невибагливої, але єдино доступної для їхнього бенкету нині, потрави в вигляді картоплі, огірків, капусти й цибулі, присутні зводили завзятий бій. Було гамірно, людно. Тут сидів увесь Максимів рід, а чи точніше — рештки його, мозолястого, дебелиого, жилавого. Того роду, що славився колись феноменальним спокоєм і врівноваженістю, з якої його ніщо не могло вивести,

не в силі зіпсувати йому співану ним пісню — буйну й широку, як степ, і гучну, як грім. Роду древнього, роду каменярського. Рештки роду, розметаного війною, але ще таки роду, монолітного і в цих рештках. Ось він заповнив тут усю хату, аж через дві світлиці заставлену повздож столами, і під гуркіт далеких вибухів, під завивання, тупіт і скрегіт смерти навколо справляв тут свій, либонь, останній спільний бенкет, — підіймав чарки й келихи й виголошував незграбні, але гарячі, з самого серця, слова, ще й співав свою пісню, п'ючи «за щастя, за долю» для новонародженої й за... Але цього останнього «за» ніхто не хотів вимовляти вголос, бо вислів найкращих побажань тут був би пригадуванням найгіршого. Ах, як поєднати радість народження з трагедією неминучої загибелі когось посеред тих, що зійшлися тут разом?!

Усі були тут близькі й рідні, лише Соломон — чужий. Він не належав до роду. Але він був Максимів приятель, а колись ще й був його вчителем. Великий «мудрець» і недавній «стовп суспільства», він у великому сум'ятті знайшов сьогодні Максима й учепився за нього, як за порятунку, щоб за його спокоєм захистити свою душу, чим немало здивував Максима. Либонь, тому Максим і притяг його сюди. Чи, може, тому, що й сам хотів за ним захиститися? Рід його, Максимів, дебелий і живучий, та все то прості люди, ще не мали в більшості навіть початкової освіти, а душа ж потребує собі рівних, щоб у часи критичні черпати собі силу з їхньої сили, щоб кріпити себе снагою душі іншої. Чи не тому й опинився тут Соломон, приведений Максимом із зруйнованих вулиць?..

Усі пили, співали й знову пили. Та чомусь хміль, справжній хміль блаженного одуріння, обминав їх сьогодні. Вони хотіли перепити себе — і не могли. Вони хотіли переспівати себе, вичерпати серце — і не могли.